

ДВОЇСТІСТЬ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми, зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Політика всіх російських державних утворень, до складу яких входили українські (і не лише) етнічні території, завжди була спрямована проти національних цінностей поневолених націй і етносів, насамперед – на знищення їхньої ідентичності та державності. Ідентичність намагалися стерти, державність – або не допустити її формування, або ліквідувати, якщо вона вже існувала.

У порівняно мирний час ці завдання російські державні утворення реалізовували переважно приховано через так звану «м'яку силу», часто уникаючи прямої державної участі, а в умовах відкритого протистояння – демонстративно й максимально жорстоко через війну і терор, як інструменти держави.

В умовах сучасної російсько-української війни загрози Україні з боку РФ знову набули максимальної виразності. Російська агресія вплинула на всі сфери життєдіяльності України й поставила під загрозу перспективи її існування як суверенної держави, а українців – як нації.

Поняття загроза в заголовку статті використане як узагальнена назва низки споріднених понять: виклик, ризик, небезпека, криза. Існують різні дефініції цих термінів, зокрема співвідношення небезпеки і загрози. На наш погляд, кожне з них визначає певний рівень загрози через можливість і масштаб заподіяння шкоди системі.

Виклик – це актуальна проблема або вимога сучасності, що потребує розв'язання. Саме по собі це поняття не містить ознак можливого заподіяння шкоди певній системі.

Ризик – означає можливість зародження ситуації заподіяння шкоди гіпотетично. Слід відзначити, що поняття ризик є дуалістичним явищем: він може розглядатися й як певний рівень усвідомленої загрози, й як свідомо дія [1].

Небезпека – стан, за якого реалізація заподіяння шкоди стає практично можливою.

Загроза ж передбачає реальні події, процеси, що переводять можливість заподіяння шкоди з гіпотетичної та потенційної площини у сферу фактичної реалізації. Тобто, по суті, загроза – це емпіричний прояв стану небезпеки .

Криза – це загроза, яка актуалізована настільки, що здатна руйнувати основи держави й громадянського суспільства.

Поєднання викликів, загроз (та небезпек – О. Л.) і криз в єдине ціле становить гібридну загрозу. В результаті її впливу слабшає національна стійкість і цивілізаційна суб'єктність країни [2, с. 29].

Отже, така гібридна загроза становить небезпеку для української ідентичності (національно-громадянської та етнокультурної) та існування Української держави, тобто є екзистенційною.

З наукового й практичного погляду дослідження загроз є важливою складовою розроблення тематики національної резильєнтності (стійкості) України, зокрема її етнополітичного виміру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці національної стійкості присвячено праці С. Пирожкова, Є. Божка, Н. Хамітова [3], колективну працю «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь» [4], дослідження В. Котигоренка [5]. С. Пирожков, Є. Божок і Н. Хамітов у баченні резильєнтності виходять із того, що вона є стратегією вироблення успішної відповіді на зовнішні та внутрішні виклики, їх «випередження». В. Котигоренко доповнює розуміння резильєнтності тезою про те, що вона

крім здатності відповідати на виклики передбачає ще й здатність системи адаптуватися, трансформуватися.

До 2014 р. в Україні майже не досліджувалися загрози з боку РФ у такому контексті. Переважно вивчали не загрози, а виклики чи ризики, пов'язані з військовими (поділ і базування ЧФ РФ, демаркація кордонів тощо), енергетичними (енергозалежність України) аспектами відносин України з РФ. Лише у 2014 р., після початку російсько-української війни, в Україні з'явилися праці, присвячені саме загрозам з боку РФ у політико-ідеологічній сфері, зокрема щодо феноменів «рашизму» та «русского міра».

Серед них варто виокремити колективні монографії «Заборонити рашизм» [6], «Діалектика національно-громадянського і етнічного в українському соціумі» [7], аналітичну доповідь П. Артимишина та О. Костюка [8], наукові статті Бориса і Віри Дем'яненків [9; 10], В. Лози [11; 12], Є. Хана [13], Л. Якубової [14], М. Обушного [15], В. Волковського [16] та інших.

У цих працях «рашизм» трактується по-різному: як квазіідеологія чи гібридна ідеологія (Б. Дем'яненко, В. Лоза), як політична практика (Є. Хан, В. Лоза), або як суміш ідей та уявлень (Л. Якубова). «Русській мір» дослідники визначають і як неоімперську ідеологему (П. Артимишин, О. Костюк), і як «громадянську релігію» (В. Волковський). Таким чином, можна констатувати, що нині не існує певного узгодженого бачення співвідношення й специфіки феноменів «рашизму» і «русского міра». Дослідники розглядають їх з різних позицій і як ідеологію, і як політичну практику, інколи ототожнюючи, що, на наш погляд, є методологічно хибним у контексті вивчення загроз національній резильєнтності України. Водночас автори одностайні у висновках щодо руйнівного впливу «рашизму» та «русского міра» на українську державність та ідентичність.

Отже, завдання статті – визначити особливості й специфіку етнополітичних загроз з боку РФ – «рашизму» та

«русского міра» – для національної резильєнтності України. Гіпотеза полягає в тому, що в контексті резильєнтних відповідей на виклики ці загрози доцільно розрізняти на «російські» та «русскіє»

Виклад основного матеріалу. В основі нашого бачення загрози Україні з боку РФ лежить концепт її двоїстої природи – розрізнення на «російську» та «русскую». Такий поділ є важливим, бо агресія РФ загострила потребу не лише у військовому, а й у ціннісному, ідентифікаційному спротиві. Адже метою РФ у цій війні є знищення державності України та української нації як культурно-політичної спільноти.

«Російська» загроза походить від російської держави як політичного, військового, економічного і дипломатичного суб'єкта, та її інституцій (уряд, армія, спецслужби тощо). Способи реалізації цієї загрози – передусім інструменти державної агресії: війна, окупація, терор, примусова паспортизація, русифікація, депортації, маніпулятивна зовнішня політика. Головними об'єктами її впливу є державність, владні інституції та територія України; мета – ліквідація державності, суверенітету та територіальної цілісності України.

«Русская» загроза впливає з ідеологічного концепту «русскій мір». Способи її реалізації – інструменти ідеологічної експансії: пропаганда ідей «єдиного / раздельного народа», наративи про «спільну історію», релігійний вплив, мовно-культурна експансія через ЗМІ й масову культуру та інтелектуальна колонізація через нівелювання вагомості української історії, мови, культури та нав'язування комплексу меншовартості. Головні об'єкти впливу цієї загрози – українська етнокультурна ідентичність, історична пам'ять і культура; мета – підриг української самосвідомості, самобутності та деморалізація українців.

«Рашизм» як державна політика. Існують різні визначення та ознаки фашизму – від класичного італійського або німецького (націонал-соціалізму) до більш пізніх версій,

запропонованих Роджером Гріффіном («Природа фашизму», 1993), Стенлі Пейном («Історія фашизму», 1995), Умберто Еко («Вічний фашизм», 1995), Робертом Пакстоном («Анатомія фашизму», 2004) та іншими. Попри їхню розмаїтість, на думку британського дослідника історії нацизму Ієна Кершоу, зазвичай ідеться про такі риси: націоналізм (мається на увазі агресивний – О. Л.), расову чи національну нетерпимість, нищення ворогів (як політичних, так і особистих), жорстку диктатуру, культ вождя, мілітаризм, агресивну зовнішню політику з обов'язковою демонстрацією сили та маніакальними намірами «виправити кордони» й «повернути своє», прагнення розширення життєвого простору шляхом загарбання чужих територій і переділу світу [17, с. 191].

Сучасна РФ за більшістю наведених ознак є державою фашистського типу: зруйновані демократичні інститути, існує культ лідера («нацлідера»), поширені шовінізм і мілітаризм, сформовано культ війни та смерті («бессмертний полк»), міфологізується минуле («победобесіє»), широко застосовуються політичні репресії, здійснюється мобілізація на підтримку влади, поширюється концепція «оточеної фортеці», глорифікується насильство («герої СВО» як нова еліта), утверджується специфічна символіка («Z»-знаки, «георгіївські» («колорадські») стрічки). Апогеєм цього є імперська експансія – війни проти Грузії й України, загарбання територій під гаслами «повернення свого». Таким чином, є всі підстави розглядати сучасну РФ і її політичний режим як різновид фашизму та означити окремим терміном – «рашизм».

Вважається, що вперше цей термін використав у 2010 р. співробітник Аналітичного центру Українського католицького університету О. Кривдик. Він охарактеризував «рашизм» як ідеологію й практику (виділено О. Л.) правлячого режиму РФ, яка базується на ідеях зверхності руських, їхньої «особливої цивілізаційної місії», неоколоніалізмі, антидемократизмі, православ'ї як моральній доктрині [18].

Як ідеологію, а точніше – квазіідеологію (у розумінні «несправжньої», «уявної» ідеології як еклектичного синтезу певних постулатів), «рашизм» розглядає Б. Дем'яненко. У його трактуванні «рашизм» як людиноненавистницька квазіідеологія є підґрунтям недемократичного режиму «путінізму» [9, с. 36, 39]. Водночас «путінізм» він визначає як: 1) різновид авторитарного політичного режиму, що сформувався в Російській Федерації на початку 2000-х рр., у добу глобалізації та Інтернету; 2) економічний лад РФ початку XXI ст., який виник на уламках СРСР – тоталітарної імперії XX ст.; 3) специфічний тип політики, яку А. Меркель та її європейські й американські колеги кваліфікували як регресивну, характерну для XVIII ст., коли досягнення цілей ґрунтувалося на аргументі сили [10, с. 243].

Подібно М. Требін визначає «рашизм» як ідеологію та практику російського фашизму, що спирається на антилібералізм, експансіонізм, реваншизм, некрофілію, геноцид, тероризм, етатизм, ксенофобію, євразійство, вождизм, ідеї «богообраності», мобілізацію нації й держави проти ворогів, панування сили над правом [19, с. 146; 20].

Маніпулятивною, популістською квазіідеологією і практикою політичного режиму РФ (виділено О. Л.) кінця XX – початку XXI ст. вважає «рашизм» В. Горбатенко. Характерними проявами «рашизму» він визначає таке: нетерпимість до інших народів, їхньої культури і цивілізаційного вибору; протиставлення себе європейським ліберально-демократичним цінностям, повернення риторики боротьби з «ворожим Заходом»; ненависть до інакомислячих, нагнітання ворожості щодо незгідних; економічний тиск на інші країни та Європу загалом; ядерний шантаж; орієнтація на пасивність мас, зневага до особистості [21].

Отже, визначальними ознаками «рашизму» є: 1) антигуманність; 2) антилібералізм; 3) агресивна імперськість; 4) експансіонізм; 5) реваншизм; 6) культ некрофілії; 7) практика геноциду; 8) тероризм і залякування; 9) ксенофобія;

10) ігнорування міжнародного права. Цей перелік можна розширювати, але навіть наведені пункти свідчать про те, що «рашизм» є не лише злочинною квазіідеологією, а й передусім державною політикою фашистського режиму.

Таке тлумачення «рашизму» закріплене й в українському законодавстві. У травні 2023 р. Верховна Рада України ухвалила Заяву «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких» [22], а в серпні 2025 р. – Закон «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» [23]. У цих документах «рашизм» визначається як різновид тоталітарної ідеології та практик, що «лежать в основі державної політики російської федерації» та визнаються такими, що «становлять загрозу міжнародному правопорядку та безпеці всього людства, сучасного світу та демократії».

Таким чином, «рашизм» як інструмент придушення, мобілізації й легітимації агресії є системно інтегрованою частиною державної політики РФ, головними цілями якої щодо України є ліквідація її суб'єктності як держави всіма наявними засобами російського державного апарату. Варто зазначити, що за межами РФ цей термін уживається виключно в негативному значенні, а в РФ він трактується як антиросійський і ворожий. При цьому «рашизм» не є оригінальним чи глибинним феноменом. Він зародився й сформувався лише за останні 25 років у межах путінського політичного режиму, «путінізму». Як квазіідеологія «рашизм» не є самодостатнім і виконує утилітарну функцію обґрунтування та легітимації політики РФ. Очевидно, що «рашизм» повинен спиратися на щось більш глибоке, давнє й всеосяжніше, а головне – «позитивне» для росскіх. Таким наріжним каменем «рашизму», є доктрина, ідеологія або точніше ідеологічний концепт «русского міра».

Ідеологічний концепт «русского міра». Феномен «русского міра» пройшов тривалу еволюцію – від словесних

форм періоду русского націєтворення XIX ст. до новітнього геополітичного та ідеологічного концепту. На початку XXI ст. ідеї «русского міра» отримали новий імпульс на тлі спроб РФ реалізувати геополітичний проєкт так званого «Євразійського союзу» як альтернативи інтеграції до Європейського Союзу для пострадянських країн (насправді – як форми реставрації СРСР). На той час «руссій мір» існував у двох течіях: Александра Дугіна та Петра Щедровіцького. А. Дугіна у своїх працях обґрунтував такі ідеї: телурократія (концепція континентальної цивілізації – антагоніста морським державам), багатополярний світ – альтернатива гегемонії Заходу й загалом антизахідництво («Основы геополитики», 1997), «четверта політична теорія» – альтернатива лібералізму, комунізму і фашизму («Четвертая политическая теория», 2009) та деякі інші, зокрема концепт «руссій мір». Його А. Дугін розглядає ширше, ніж державу РФ, – як об'єднання всіх людей, які вважають «русскую цивілізацію» своєю, незалежно від того, де вони живуть і якої держави вони є громадянами. Тобто всіх східних слов'ян (ядро «русского міра»), а також усі інші етнічні групи, які в той чи інший час пов'язували свою долю з русським народом. Важливою є дугінська теза про те, що кордони «русскої цивілізації» є рухливими «рубежами», нічийною територією, де відбувається культурний обмін, діалог або конфлікт. Одним з таких «рубежів» він вважає Україну, яка, на його думку, колись була колискою «русского міра», але пізніше, коли центр перемістився на схід, вона стала проміжною зоною між євразійською Росією та Європою. Головним базисом «русского міра» А. Дугін вважає «русскую ідею», яка визначається традиційними цінностями, що вбирають історичний досвід народу [24].

Альтернативним теоретиком «русского міра» є П. Щедровіцькій. Він намагався науково обґрунтувати сутність «русского міра» як особливого соціально-культурного простору багатьох спільнот, об'єднаних русською мовою. Він

трактував «руський мір» як проєкт, котрий буде вигідним усьому людству, реалізація якого вимагала створення умов для вироблення «руського капіталу», для чого слід розробити «стратегію геоекономічного наступу РФ», яка дозволить відповідати на виклики «гіперкапіталізму» та уникати «цивілізаційних зіткнень». Ці ідеї на початку XXI ст. стали підґрунтям створення «руського бренда» та дали поштовх до появи безлічі «наукомістких праць», у яких обґрунтовуються претензії Росії на свій особливий «культурний простір». Разом з цим активізувалися й релігійні інституції, котрі стали використовувати цю концепцію для обґрунтування культурної експансії на «території Русі» [25]. Таким чином, П. Щедровіцкій у своєму візіонерському концепті «руського міра» створював прообраз майбутньої Росії переважно залишаючи за дужками питання релігії, спільної історичної пам'яті. Але він створював концепцію на противагу державі, як ідею організації громадянського суспільства, а не імперії. Тому на певному історичному етапі його концепція «руського міра» була відкинута нинішньою владою РФ, яка натомість розгорнула безпрецедентну історико-міфологічну архаїзацію масової свідомості російських і росіян (громадян РФ не русского етнічного походження – О. Л.) [26].

Фактично з двох концепцій «руського міра» – агресивно-мракобісної А. Дугіна та ліберально-освіченої П. Щедровіцкого – гору взяв перша. Функціонально вона стала одним з інструментів розмивання неруських ідентичностей на пострадянському просторі та посилення на його теренах зовнішньополітичного впливу РФ. У поєднанні з радянсько-ностальгійними елементами робилися спроби поширити наративи «руського міра», під яким розуміється спільнота людей, об'єднаних поглядами на домінуючу роль й місце російської мови та культури, історичної пам'яті й цінностей, лояльністю до політики РФ і її керівництва, а також підтримкою світоглядних орієнтирів РПЦ, російської мови й культури [27, с. 539]. Загалом, стосовно України ідеологи

«русского міра» нав'язують парадигму «спільної історії», «одного народу», «раздельного народа», міф про споконвічну належність українських теренів до Російської імперії, про штучний характер української державності. Спочатку термін «русскій мір» трактувався як «м'яка сила», спрямована на підтримку та захист культурних інтересів співвітчизників. З часом захист прав російських співвітчизників став основним положенням концепту «русскій мір», був поглинутий ним. До категорії «співвітчизники», як це було зафіксовано в російському законодавстві, віднесли не лише громадян Росії, а й усіх, хто спілкується російською мовою й вважає її рідною [28, с. 609].

Свідченням того, що «русскій мір» з ідеологічного концепту трансформувався на гнучку й продуману технологію під патронатом російської держави стала діяльність заснованого у 2007 р. Фонду «Русскій мір» як найбільш видимого інструменту підтримки проросійських організацій. Офіційно метою його діяльності є поширення російської культури та підтримка гуманітарних наук. Основним, але не єдиним, партнером Фонду в Україні була Всеукраїнська координаційна рада організацій російських співвітчизників, до якої входило понад 140 неурядових організацій, що займалися відстоюванням російської культури. Та за такою «культурологічною» діяльністю чітко простежувалася структурована робота щодо зв'язків із діаспорою, її підтримки та подальшої роботи, що спрямована на контакти із політичними та бізнесовими колами країн і збільшення впливу окремих представників діаспори. Орієнтовна схема діяльності Фонду станом на 2011 р. виглядала так: група лобіювання через комерційні та державні структури РФ фінансувала проекти Фонду «Русскій мір» через ЗМІ, культурні центри (в Дніпрі, Донецьку, Луганську, Харкові, Києві, Рівному), неурядові організації, УПЦ МП (11790 громад, 179 монастирів, 4256 недільних шкіл, 108 періодичних видань) [29]. Таким чином, технологічне втілення «русского міра» використало

практично всі доступні на той час несилові методи на рівні держави, медіа, освіти, громадської роботи та підприємництва для об'єднання російських державних і руських культурних діячів та комерційних структур, досвіду розбудови транснаціонального бізнесу та встановлення геополітичної гегемонії. Тобто стало частиною практичної політики, «м'якою силою». Чималою мірою завдяки цим зусиллям РФ вдалося з другої спроби привести до влади в Україні проросійського президента В. Януковича та його Партію регіонів, які спробували радикальними методами повернути Україну в лоно «русского міра».

У 2014 р., після Революції гідності та окупації АР Крим і частин Донецької та Луганської областей, концепт «русского міра» було модернізовано з розрахунку на те, що російськомовне населення чи населення з «подвійною ідентичністю» у разі переходу гібридної війни у відкритий збройний конфлікт з Україною підтримає сепаратистські ідеї й сприятиме переходу під контроль російської адміністрації південних та східних областей України. Відтоді йшлося вже не про захист мовних та культурних традицій, а про «право» РФ приєднувати до себе або сприяти створенню маріонеткових квазідержавних утворень на територіях, де проживає значна кількість етнічних росіян (русських – О. Л.) [30, с. 29]. Таким чином, з початком російсько-української війни акцентуалізація «русского міра» зі світоглядного ідеологічного концепту змістилася у бік функціонально-ідеологічної опори державної політики «рашизму».

Отже, «рашизм» і «русскій мір» є двома сторонами однієї медалі. За низкою позицій вони збігаються, за низкою – мають відмінності. Їх об'єднує основоположна ідея – обґрунтування особливої історичної й цивілізаційної місії та права російських державних утворень на експансію («збирання земель»), на власну зону панування в геополітичному просторі, протистояння «колективному Заходу», виключність руських і заперечення повноцінної ідентичності й

суб'єктності сусідів. І «рашизм», і «русскій мір» є інтегрованими в політику та релігійний дискурс.

Різниця між ними полягає в методах досягнення цілей: якщо «рашизм» спирається на культ держави, вождя, силу, війну, то «русскій мір» – на «м'яку силу», культуру, мову, традиції, релігію. Відповідно, різними є методи досягнення цілей. Для «рашизму» як державної політики такими є сила й відкрита агресія (війна, терор, колонізація, геноцид) для захоплення, знищення. Для «русского міра» – просування впливу РФ гібридними, «мирними» способами через інтеграцію, лояльність для створення «середовища впливу».

Головною, фундаментальною відмінністю між «рашизмом» і «русскім міром» є їхня принципово різна природа й перспектива. «Рашизм» – по суті альтернативна назва фашистського режиму «путінізму». Він нероздільний з режимом і його вождем – В. Путіним. Відповідно, як і решта аналогічних фашистських режимів він існуватиме рівно стільки, скільки житиме вождь. Інша річ «русскій мір» – він існував до В. Путіна та з великою імовірністю не зникне разом з ним, а існуватиме доти, доки існує імперська російська державність. Зрештою, всередині РФ поняття «рашизм» сприймається як ворожа вигадка, на відміну від «русского міра», який є однією з «скреп».

Висновки. «Російська» загроза національній резильєнтності України – це методична діяльність державного апарату РФ, тобто державна політика «рашизму». Натомість «русская» загроза – по-суті екзистенційна «війна за душі», що реалізується переважно в форматі концепту «русского міра». Обидві мають спільну мету – знищення України як держави та українців як нації з унікальною ідентичністю. Саме тому ці загрози часто реалізуються узгоджено, хоча кожна з них має власні цілі й методи їх досягнення.

В умовах війни українська державність та ідентичність перебувають або у стані безпосередньої загрози, або у стані кризи на ТОТ України.

З 2014 р. РФ цілеспрямовано здійснює заходи з «інтеграції» до свого складу окупованих територій України. Для «легітимації» їхнього захоплення проводилися псевдо-референдуми (у 2014 р. – у Криму та так званих «ЛНР» і «ДНР», у 2022 р. – в окупованих районах Запорізької та Херсонської областей). Ця псевдоінтеграція порушила український суверенітет і руйнує державний устрій України. Криза української державності на ТОТ є моделлю нищення всієї Української держави.

Паралельно РФ цілеспрямовано знищує українську ідентичність – як етнокультурну, так і національно-громадянську. На ТОТ України фактично відтворюється модель, апробована ще сто років тому на Кубані, Стародубщині, Східній Слобожанщині та інших етнічних українських землях, коли, попри збереження мови, населення переставало ототожнювати себе з Україною та українцями. Таким чином, на тимчасово окупованих територіях українська ідентичність перебуває в стані кризи, а для решти України ця загроза залишається потенційною. Чим довше триває окупація території, тим менше на ній лишається осіб, які ідентифікують себе українцями. Відповідно, що довше ТОТ залишаються під контролем РФ, то складнішим буде їх повернення та відновлення на них української державності.

Отже, практичні переваги розрізнення «російської» та «руської» екзистенційних загроз національній резильєнтності України полягає у можливості більш точної ідентифікації:

- 1) їхнього походження (джерела);
- 2) засобів реалізації;
- 3) об'єктів впливу (цінностей) і цільової аудиторії;
- 4) засобів протидії.

Джерела та література

1. Котигоренко В. Ризик політичний. У Ю. Левенець (Ред.). Політична енциклопедія. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 637–638.
2. Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Поняття національної стійкості: структура і зміст. В Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. С. 18–32.
3. Пирожков С. І., Божок Є. В., Хамітов Н. В. Національна стійкість (резильєнтність) країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз. Вісник Національної академії наук України. 2021. № 8. С. 74-82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2021_8_11
4. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь. Київ : НАН України, 2022. 552 с.
5. Котигоренко В. Феномен соціальної резильєнтності. виклики штучного інтелекту: український кейс. Матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальне прогнозування та проєктування майбутнього країни: людська суб'єктність vs штучний інтелект у миротворенні та повоєнному відновленні України» (25 квітня 2025 року, м. Запоріжжя) / за ред. І. О. Кудінова і М. А. Лепського Запоріжжя : ЦНСД, 2025. С. 15–23.
6. Заборонити рашизм / за заг. ред. В. Пісун. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. 252 с.
7. Діалектика національно-громадянського і етнічного в українському соціумі : монографія / за ред. В. О. Котигоренка. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 640 с.
8. Артимишин П., Костюк О. Ідеологема «Русского міра»: виникнення, генеза, сприйняття в Україні: аналітичні доповіді, Львів : НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. 2019. 84 с.

9. Дем'яненко Б. «Рашизм» як квазіідеологія пострадянського імперського реваншу. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2018. Вип. 8. С. 35–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spur_2018_8_8

10. Дем'яненко Б., Дем'яненко В. «Путінізм» як різновид авторитарного політичного режиму. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2018. Вип. 2. С. 241–257. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2018_2_19

11. Лоза В.О. Політична і суспільна практика ідеології рашизму як вагомий чинник глобальної дестабілізації. *Політологічний вісник*. 2024. Вип. 92. С. 81–88.

12. Лоза В. О. Рашизм як політична ідеологія: плюралізм інтерпретацій. *Achievements of 21st Century Scientific Community: Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Internet Conference*, September 14–15, 2023. Р. 285–286. URL: <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2023/09/Conference-Proceedings-September-14-15-2023.pdf>

13. Хан Є. Рашизм як політична ідеологія та соціальна практика в сучасній Російській Федерації. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 51. С. 83–89.

14. Якубова Л. Онтологія рашизму: Україна як alter ego Росії. *Український історичний журнал*. 2022. № 4. С. 78–92.

15. Обушний М. «Русский мир» – неоімперська ідеологема сучасної Росії. *Українознавчий альманах*. 2020. Вип. 27. С. 122–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2020_27_20

16. Волковський В. «Русский мир» як сучасна російська громадянська релігія: політично-філософський вимір дослідження. *Мультиверсум. Філософський альманах*. Вип. 2(178). Том 1. 2023. С. 3–33.

17. Полянський П. Рашизм як різновид фашизму. В *Заборонити рашизм*. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. с. 190–202. 252 с.

18. Кривдик О. «Рашизм». Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2010/05/18/5050708/> (дата звернення: 15.09.2025).

19. Требін М. П. Звичайний рашизм: загальна характеристика. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія. Філософія права. Соціологія. Політологія. 2022. № 4(55). С. 143–157.

20. Требін М. П. Рашизм. Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-879036> (дата звернення: 15.09.2025).

21. Горбатенко В. П. Рашизм. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Рашизм> (дата звернення: 15.09.2025).

22. Про Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких» : Постанова Верховної Ради України від 2.05.2023 р. № 3078-IX : чинна. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-IX#n10> (дата звернення: 15.09.2025).

23. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу : Закон України від 21.08.2025 р. № 4579-IX) : чинний. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-IX#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

24. Russian political scientist Dugin: Our world goes beyond national borders and includes peoples with linked destinies. Agenzia Nova. URL: https://www.agenzianova.com/en/news/Russian-political-scientist-Dugin-Our-world-goes-beyond-national-borders-and-includes-peoples-with-linked-destinies/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.09.2025).

25. Рожков А. Русский мир: истоки идеологии. Христиане против войны. URL: <https://shaltnotkill.info/russkij-mir-istoki-ideologii/> (дата звернення: 15.09.2025).

26. Дацюк С. За що воює Росія? (повна версія). Еспресо.TV. URL: https://espresso.tv/blogs/2014/05/30/za_scho_voyuye_rosiya_povna_versiya?utm_source=chatgpt.com#goog_rewarded%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%8F: (дата звернення: 15.09.2025).

27. Ніколаєць Ю. О. Історична політика в Україні (1991–2021). В Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми : монографія. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. С. 511–563. С. 539 URL: <https://ipiend.gov.ua/publication/politychnyj-protses-u-nezalezhnij-ukraini-pidsumky-i-problemy-2> (дата звернення: 15.09.2025).

28. Калакура О. Я. Російська Федерація: ідеологія та практика «руського міра». В Діалектика національно-громадянського і етнічного в українському соціумі : монографія. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. с. 608–634. URL: <https://ipiend.gov.ua/publication/dialektyka-natsionalno-hromadianskoho-i-etnichnoho-v-ukrainskomu-sotsiumi/> (дата звернення: 15.09.2025).

29. Охотін П. «Русскій мір» як технологія. Український тиждень. URL: https://tyzhden.ua/russkij-mir-iak-tekhnohiiia/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.09.2025).

30. Горєлов М., Моця О., Рафальський О. Цивілізаційний крах Переяславського проекту (Україна і Московія: історія співіснування та ворожнечі). Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 256 с. С. 29 URL: chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/tsivilizatsiinyi_krah_214.pdf (дата звернення: 15.09.2025).

The article substantiates the dual nature of threats from the Russian Federation to Ukraine's ethno-political resilience, particularly to Ukrainian statehood and identity (both ethnocultural and national-civic).

The systematic activity of the Russian state apparatus and the political practice of "rassism" constitute the Russian threat. Its source is the Russian state. Its goal is the elimination of Ukraine's state subjectivity through hybrid warfare, open military aggression, administrative russification, and other instruments of Russian state power.

The existential «war for the soul», aimed at destroying Ukrainian identity and self-awareness and demoralizing Ukrainians, constitutes the Russian threat. Its source is the ideological concept of the «Russian mir». The means of implementation include the propagation of ideas of a «common history» and of «one/divided people», as well as religious and cultural expansion and the intellectual colonization of Ukraine.

In the context of the Russian-Ukrainian war, Russian and Russian threats are being implemented in combination.